

სულხან ონიანი *

წონასწორობის პრინციპი სვანურ მედიაციაში

სტატია ეძღვნება წონასწორობის პრინციპის გამოვლინებას სვანურ მედიაციაში. თავდაპირველად ახსნილია, თუ ხას გუდისხმობს აღნიშნული პრინციპი, როგორც ადამიანის ბიოლოგიური კანონი და როგორც გიანსფოხმინება იგი სოციალური ხეაღობაში. ხის შემდეგაც, განხილულია სვანური მედიაციის ის კონკრეტული ინსტიტუტები და ედემენტები, რომლებშიც წონასწორობის პრინციპი ყველაზე ნათლად იკვეთება.

საკვანძო სიტყვები: წონასწორობის პრინციპი, მედიაცია, სამედიაციო სასამართლო, ადათობ-
ივი სამართალი, ჩვეულებით სამართალი, სვანეთი.

1. შესავალი

ცნობილია, რომ სახელმწიფო კანონები საზოგადოებრივი ურთიერთობების რეგულირების ერთადერთი მექანიზმი არ არის. ასე რომ ყოფილიყო, მაშინ საზოგადოებრივ ურთიერთობებში წარმატებით მონაწილეობას მხოლოდ პროფესიით იურისტები შეძლებდნენ, რადგან სწორედ ამ უკანასკნელებმა იციან ოფიციალური კანონები. დანერგული კანონების გარდა ადამიანთა შორის ურთიერთობებს ჩვეულებები, მორალი, ზნეობა, რელიგია, კულტურა და თვით მოდაც კი არეგულირებს. ეს ყოველივე საზოგადოების გაუცნობიერებელი მართვის საშუალებებია, რასაც ზუსტად გადმოსცემს ანდაზა: „ჩვეულება რჯულზე უმტკიცესიაო“.¹

ადათობრივი სამართალი საზოგადოების თვითრეგულაციის შედეგია და არა – ზემოდან თავსმოხვეული ქცევის წესების ერთობლიობა, ამიტომ იგი, ხშირ შემთხვევაში, უფრო ახლოსაა ადამიანის ბიოლოგიურ სანყისთან, ვიდრე ზოგიერთი სახელმწიფო კანონი. ეს იმით არის განპირობებული, რომ იგი უფრო მეტად სტიქიურია და მჭიდრო კავშირშია ე.წ. „ბუნებით სამართალთან“, „დაუნერულ სამართალთან“, „ღვთაებრივ სამართალთან“, ანუ მარტივად რომ ითქვას – ადამიანზე უფრო მაღალი ინსტანციის მიერ დადგენილ კანონმდებლობასთან.

კაცობრიობა თავისი ისტორიის მანძილზე ყოველთვის ეძებდა პასუხს კითხვებზე: რა არის სამართალი? რა არის სამართლიანობა? არსებობს თუ არა საყოველთაო კანონები, რომელიც უკლებლივ ყველას აერთიანებს? ანუ ე.წ. „ღვთაებრივი კანონები“, „ბუნებითი სამართალი“?

მრავალთა შორის აღნიშნულ საკითხზე თავისი მოსაზრება სოკრატესაც აქვს გამოთქმული. მისი აზრით, ღვთაებრივი კანონის ამოსაცნობად ორ ელემენტს უნდა მიექცეს ყურადღე-

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის ასისტენტ-პროფესორი

¹ იხ. ციტირება: ნადახეიშვილი გ., მორალი, როგორც ძველი ქართული სამართლის საფუძველი, ქართული ანდაზების მონაცემების მიხედვით, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე, სამართლის სერია, N1, 1998, 99-101.

ბა: პირველი – კანონი საყოველთაოა, ე.ი. მის დასადგენად კრება არ მოუწვევიათ და საერთო-სახალხო მსჯელობის საგანი არ ყოფილა, რაც იმას უსვამს ხაზს, რომ იგი უფრო მაღალმა ინსტანციამ დაადგინა, ვიდრე ადამიანთა საკრებულოა, რადგან ყველა ხალხში თანაბრადაა გავრცელებული; და მეორე – მისი იმპერატივის დარღვევისთვის დაწესებული სანქცია ყოველთვის გარდაუვალია. თუკი სახალხო კრების მიერ მიღებული კანონის დამრღვევი მართლმსაჯულებას შეიძლება დაუსხლტეს, ღვთაებრივი კანონის დამრღვევი სასჯელს ვერსად გაექცევა.¹

სოკრატე ასეთ კანონთა შორის რამდენიმეს ასახელებს: ერთ-ერთია ინცესტის აკრძალვა, რომელიც ხალხთა უმეტეს ნაწილში ერთხმად აღიარებულია, რაც იმას ნიშნავს, რომ იგი სახალხო კრებას არ დაუდგენია, ხოლო სასჯელი, რომელიც, სოკრატეს აზრით, კანონის დამრღვევს ემუქრება – ცუდი შვილიერებაა და ამას ვერცერთი ამ ქმედების ჩამდენი ვერ გადაურჩება.²

მეორე კანონი, რომელსაც სოკრატე საგანგებო ყურადღებას აქცევს, „კეთილისმყოფელთათვის კეთილის მიგების“ კანონია: თუკი ერთი ადამიანი მეორის მიმართ კეთილგანწყობილია და სიკეთეს უკეთებს, ხოლო ეს უკანასკნელი სიკეთითვე არ პასუხობს, გარკვეული დროის გასვლის შემდეგ, პირველი თავს დაანებებს სიკეთის კეთებას, რითაც სიკეთის კეთების ობიექტი იმ ინვესტიციას დაკარგავს, რომელსაც მისი კეთილისმყოფელი სამომავლოდ კვლავ გაიღებდა.³

ამ უკანასკნელს ეფუძნება კიდევ ერთი კანონი, რომელზეც სოკრატე საუბრობს, კერძოდ: „დანერილი კანონების შესრულებაც“ (მიუხედავად იმისა, თუ რა შინაარსისა ეს შეთანხმება, რომელიც სახალხო კრებაზე ათენის მოქალაქეებმა ერთსულოვნების ფიცით განამტკიცეს) დაუნერელი ანუ ღვთაებრივი კანონია, რადგან თუ მოქალაქეები არ ასრულებენ არსებულ შეთანხმებას, ისინი ერთმანეთის მიმართ ნდობას კარგავენ და მათი ერთობა ირღვევა. განსაზღვრული მნიშვნელობა არ აქვს იმას, თუ რაა მათი შეთანხმების ობიექტი, რაც არ უნდა იყოს, – მისი შესრულება ყველა ხელ-შემკვრელი მხარისთვის სავალდებულოა. შეთანხმების საგანი შეიძლება შეიცვალოს: დღეს ერთ საკითხზე შეთანხმდნენ ათენელები, ხვალ კი – სულ სხვა კანონები მიიღონ, მაგრამ უცვლელი უნდა დარჩეს პრინციპი – შეთანხმება, მისი შინაარსის მიუხედავად, უნდა შესრულდეს⁴ (როგორც ამას დემონსტრირებს ცნობილი მაქსიმა – „Pacta Sunt Servanda“⁵).

¹ იხ. ციციხეა: ქსენოფონი, მოგონებები სოკრატეზე, სოკრატეს აპოლოგია, (თახგმ.) უჩუშაძე ა. (ხედ.), თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1973, 135.

შენიშვნა: მართლაც, თუ კანონი საყოველთაოა, ანუ ბუნების კანონია, როგორც მაგალითად, გრავიტაციის კანონი, მაშინ ადამიანის არჩევანის თავისუფლება იმაზე ვრცელდება, გაუშვებს თუ არა ხელს რაიმე საგანს, მაგრამ თუ ამ არჩევანს გააკეთებს, საგანი აუცილებლად ერთი მიმართულებით აჩქარდება – მიწისკენ. კანონი ამ შემთხვევაში ასე „ჟღერს“: „თუ ნივთს ხელს გაუშვებ, ის მიწაზე დავარდება“ და არ აქვს მნიშვნელობა, რომელ კონტინენტზე იმყოფება ამ დროს ცდის პირი. ანალოგიურად, ადამიანის გავლენის ქვეშ მხოლოდ ის საკითხია, დაარღვევს თუ არა დაუნერელი კანონის მოთხოვნას, ხოლო, თუ დაარღვევს, ღვთაებრივი კანონის მიერ მისივე დარღვევისთვის განსაზღვრული სანქცია სუბიექტს არცერთ შემთხვევაში არ ასცდება.

² იქვე.

³ იქვე, 136.

შენიშვნა: ეს იგივე „ნდობის კანონია“ – თუკი მაგალითად, ერთი ადამიანი მეორეს რამდენჯერმე დანაპირებს არ შეუსრულებს, გარკვეული რაოდენობის ტყუილის შემდეგ იგი ნდობას დაკარგავს და მეორე მხარე მის სიტყვას აღარ დაუჯერებს, რაც კარგად არის დემონსტრირებული ეზოპეს ცნობილ იგავში მწყემსი ბიჭის შესახებ, რომელმაც სოფელი რამდენჯერმე მოატყუა, მაგრამ, როდესაც მგელი მართლაც გამოჩნდა, ხალხმა ცრუპენტელას აღარ დაუჯერა.

⁴ იქვე, 133-134.

⁵ იხ. Бартошек М., Римское Право, Понятия, Термины, Определения, Батаева Э. П., Берлина М. В., Кисилева Т. А. (редакторы), издательство Юридическая Литература, Москва, 1988, 414. შპხ.: ულპიანე, წიგნი 2, ტიტული 14, 1. იხ. რომის სამართლის ძეგლები, იუსტინიანეს დიგესტები, (თახგმ.) სუჩუგაძე ნ., ზოიძე ბ. (ხედ.), თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2012, 206, 377.

ასეთი ბუნებითი კანონების მოყვანა დაუსრულებლად შეიძლება გაგრძელდეს, მაგრამ მოცემული სტატიის მიზანი კონკრეტულად ერთ ბუნებით კანონზე – „წონასწორობის პრინციპზე“ ყურადღების გამახვილებაა.

2. წონასწორობის პრინციპი ადამიანის ორგანიზმსა და სოციუმში

წონასწორობის პრინციპი სამყაროს ერთ-ერთი უმთავრესი პრინციპია და იგი არ ახასიათებს მხოლოდ ადამიანს ან ცოცხალ არსებებს¹ – თუ ცდის პირი გონებრივ ან რეალურ ექსპერიმენტს ჩაატარებს და მაგიდაზე მდგარ წყლით სავსე ბოთლს თავსახურთან ხელის მოკიდებით ოდნავ გვერდზე გადახრის, ხელის გაშვებისთანავე, ბოთლი თავის პირვანდელ მდგომარეობას დაუბრუნდება. ექსპერიმენტის გამეორება ასეთივე წარმატებითაა შესაძლებელი კიდევ უფრო მეტი ამპლიტუდით გადახრის შემთხვევაში, მაგრამ არის წერტილი, რომლის იქითაც ბოთლის სიმძიმის ცენტრი იმდენად გადასცდება პირვანდელი მდგომარეობის პროექციას, რომ ბოთლი წაიქცევა და მაგიდაზე პორიზონტალურ მდგომარეობაში აღმოჩნდება.

ამ უმარტივეს მაგალითზე კარგად ჩანს წონასწორობის კანონის მოქმედება, რომელიც თანაბრად ახასიათებს როგორც არაცოცხალ საგნებს, ისე – ცოცხალ არსებებს, კერძოდ: ნებისმიერი არსება (მოცემულ შემთხვევაში, უსულო საგანი – ბოთლი) „ცდილობს“ აღიდგინოს დარღვეული წონასწორობა, ხოლო როცა ეს უკვე შეუძლებელი ხდება, იგი „ამყარებს“ და „ეგუება“ ახალ წონასწორობას.

ზუსტად ასე ხდება ადამიანის შემთხვევაშიც. იგი ბიო-ფსიქო-სოციალური არსებაა² (ძუძუმწოვარი, ხერხემლიანი, ქორდიანი და ა.შ.) და, როგორც ძუძუმწოვართა უმრავალესობა, მუდმივ წონასწორობაში იმყოფება გარესამყაროსთან.³ ამ წონასწორობის უპირველესი გამოხატულება სუნთქვის აქტია. ადამიანის დაბადებას სუნთქვის დაწყება თან ახლავს და სანამ ადამიანი ცოცხალია, – განუწყვეტლად სუნთქავს (მაშინაც კი განაგრძობს სუნთქვას, როცა, ამა თუ იმ მიზეზით, გონებას კარგავს) და მხოლოდ სუნთქვის შეწყვეტასთან ერთად სრულდება სიცოცხლეც. ადამიანისთვის სუნთქვა იმდენად ბუნებრივი პროცესია, რომ, როგორც წესი, მას საერთოდ არ აცნობიერებს. ზუსტად ასევე მიმდინარეობს ადამიანის ორგანიზმში ნეირო-ჰუმორალური რეგულაცია⁴ და ნივთიერებათა ცვლა (მეტაბოლიზმი), რომელიც სხვა არაფერია, თუ არა გარემოსთან წონასწორობის შენარჩუნების მუდმივი პროცესი.⁵

¹ შენიშვნა: იგი ჰუკის კანონის, თერმოდინამიკის პირველი და მეორე კანონების სახით არის ცნობილი ფიზიკაში, ასევე, მოთხოვნისა და მიწოდების წონასწორობის კანონის სახელით – ეკონომიკაში და ა.შ.

² იხ. ციტირება: კიკნაძე ე., დანაშაულებრივი ქცევის მოტივაციის სისტემური გავებისათვის, ჟურნ. აღმანახი, ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია, N13, 2000, 123.

³ იხ. ციტირება: კიკნაძე ე., ადამიანის მოქმედების საკითხისთვის, *ღუჭიძე ბ. (ხედ.)*, გამომცემლობა საბჭოთა საქართველო, თბილისი, 1971, 16-18, 32-33, 35-36.

⁴ იხ. ციტირება: *Жуков Д. А., Биология Поведения. Гуморальные Механизмы, Гончукова О. (ред.)*, издательство Речь, СПб., 2007, 43.

⁵ შენიშვნა: წონასწორობის პრინციპის ნათელი მაგალითია ადამიანის სიარულის (და სირბილის) ალგორითმი, რომელიც მისი ყოველდღიურობის თანამდევია ნაწილია. წონასწორობის შენარჩუნებისკენ სწრაფვა ადამიანის სხეულს ზოგჯერ საკმაოდ სპეციფიკურ მდგომარეობაშიც კი ამყოფებს, მაგალითად, როდესაც ხალხის დიდი მასა ნელ ტემპში მოძრაობს. ასეთ დროს კარგად ჩანს, თუ როგორ ცდილობს თითოეულის სხეული აღადგინოს დარღვეული წონასწორობა და ერთი ფეხიდან მეორეზე ჰიპერბოლიზირებულად გადააქვს სიმძიმის ცენტრი, რაც იწვევს დიდი ამპლიტუდის მქონე სახასიათო მოძრაობას მარჯვნივ და მარცხნივ, ადამიანის სხეული კი ამ დროს წინ მხოლოდ რამდენიმე სანტიმეტრით გადაადგილდება; წონასწორობის პრინციპიზა დაფუძნებული თხილამურებისა და სხვა სასრიალო მონყობილობების გამოყენებაც, როდესაც ადამიანის თითოეული ფეხი ცალ-ცალკე, მარჯვნივ და მარცხნივ მოძრაობს, მაგრამ ძალთა ჯამური ვექტორის წყალობით სხეული წინ მიიწევს; და ბოლოს, თუ გავისხენებთ, რომ მეოცე საუკუნემდე კაცობრიობის სახმელეთო გადაადგილების უმთავრეს საშუალებას ცხენი (ასევე, აქლემი) წარმოადგენდა, რომელზე თავის შეკავებაც ყოველდღიური ცხოვრების განუყოფელი ელემენტი იყო, შეიძლება გამოითქვას ვარაუდი, რომ ძველი ადამიანი (მხედარი) მოძრაობის კიდევ ერთი ალგორითმით უფრო ახლოს იყო წონასწორობის შენარჩუნების საკითხთან, ვიდრე თანამედროვე ინდივიდი, რომელსაც ცხენზე ჯირითთან უკვე შეხება აღარ აქვს.

ცხადია, დედამიწაზე ადამიანი ცხოვრობს არა მარტო, არამედ – უზარმაზარი პოპულაციის სახით, ამიტომ ინდივიდი მუდამ თავის მსგავსთა შორის იმყოფება. ადამიანი არა მხოლოდ ბიოლოგიური, არამედ – სოციალური არსებაცაა („პოლიტიკური ცხოველი“, როგორც მას არისტოტელე უწოდებს¹) და სოციუმის შიგნით მეორდება იგივე წონასწორობის პრინციპი – სუბიექტი ცდილობს, სხვა ადამიანებთან ურთიერთობაში დაამყაროს გარკვეული წონასწორობა, დაიცვას ეს წონასწორობა, ხოლო მისი დარღვევის შემთხვევაში – აღადგინოს იგი, ხოლო თუ აღდგენა შეუძლებელია, – დაამყაროს ახალი წონასწორობა, ან შეეგუოს მას.

ასე რომ, სოციალური ურთიერთობებიც, საერთო ჯამში, სხვა არაფერია, თუ არა, სოციუმის წევრებს შორის დამყარებული გარკვეული წონასწორობა (სოციალური წონასწორობა). სოციალური ურთიერთობების ერთ-ერთი ძირითადი მარეგულირებელი სამართალია, ამიტომ წონასწორობის პრინციპი, შეუძლებელია, მასზეც არ აისახოს. მეტიც, სწორედ წონასწორობის ბიოლოგიური პრინციპი მისი მატარებელი ბიოლოგიური არსებების ერთობაში, ანუ სოციუმში, ტრანსფორმირდება საყოველთაო სოციალურ ფენომენად – სამართლიანობის მოთხოვნად, ინდივიდის მხრიდან სამართლიანობის ძიების სურვილად.

3. წონასწორობის პრინციპი, როგორც სამართლისა და სამართლიანობის იდეის გაჩენის ერთ-ერთი საფუძველი

ძნელი მისახვედრი არ არის, თუ როგორ ტრანსფორმირდება წონასწორობის ბუნებითი კანონი ადამიანის მისწრაფებაში, სოციალურ ურთიერთობებში ეძიოს სამართალი და სამართლიანობა, ე.ი. აღადგინოს უსამართლობის განცდით მიყენებული დისბალანსი.²

პირველ რიგში, იგი შურისძიების წყურვილში ვლინდება. შურისძიება სხვა არაფერია, თუ არა – დარღვეული წონასწორობით გამოწვეული ზიანის კომპენსირებისკენ სწრაფვა. შურისძიება, თავისი არსით, თავისუფლად შეიძლება იყოს აბსოლუტურად არაპროპორციული და ელემენტარული ზიანის საპირწონედ არანაირად არ გამორიცხავდეს ნებისმიერ უმაღლეს და უმკაცრეს სასჯელს – აღელვებულ ადამიანს ემოციური არასტაბილურობის მომენტში ღილაკი რომ მისცენ, რომელიც მთელს პლანეტას ააფეთქებს, ძალიან ბევრი დაუფიქრებლად გამოიყენებს მას.

ზემოთქმულის კიდევ ერთი დასტურია ობიექტური შერაცხვის პრინციპი, რომელსაც ბევრი ხალხის სისხლის სამართლის ისტორია იცნობს (აქ, პირველ რიგში, ცხოველებისა და უსულო საგნების გასამართლება-დასჯის შემთხვევები იგულისხმება). თანამედროვე კაცობრიო-

¹ იხ. ციციხეა: *ახისგოგედე*, პოლიტიკა, ნაწილი 1, (თახგმ.) კუკავა თ. (იქედ.), პირველი სტამბა, თბილისი, 1995, 12, 74.

² შენიშვნა: ბიოლოგიური პროცესების სოციალურ ინსტიტუტად გარდაქმნის ფენომენის კარგი დემონსტრირებაა შემდეგი მაგალითი – ცნობილია, რომ კაცობრიობის თითქმის ყველა ეპოქა და ხალხი იცნობს იგნორს, როგორც სასჯელს. საიდან მოვიდა ამ ინსტიტუტის საყოველთაოობა? საფიქრებელია, რომ ესეც ბუნებითი სამართლის ერთგვარი გამოვლინებაა – ადამიანებს, როგორც სოციალურ არსებებს, მარტო დარჩენის ბუნებრივი შიში აქვთ: ახალშობილი ჩვილი ტირილით იპყრობს ყურადღებას. მოგვიანებით, მცირეწლოვანი ბავშვიც თავისი ქცევით მშობლებისგან ყურადღებას მოითხოვს და მისმა ნაკლებობამ, შეიძლება, ისტერიული და კაპრიზული ქცევაც განაპირობოს. ახალშობილი და მცირეწლოვანი თითქოს გუჟანით ხვდებიან, რომ ადამიანი, როგორც წესი, სოციუმში იბადება და სოციუმის მხრიდან მისადმი ყურადღება მისი გადარჩენის შანსს ზრდის (ქცევის ამ ალგორითმს შეიძლება ნაკლიც ჰქონდეს – თუკი მშობელმა დედამ შვილი სადმე უკაცრიელ ადგილზე დატოვა, ბავშვმა ტირილით შესაძლოა მტაცებელი ცხოველების ყურადღება მიიპყროს, – მაგრამ დედის ასეთი საქციელი ნორმიდან გადახრაა და არა ნორმა). ამის საპირისპიროდ, მცირეწლოვანს სრულიად გარკვევით შეუძლია ისეთი ქცევის დემონსტრირება, როგორიცაა გაბუტვა, ზურგის შექცევა და სხვ. ასე რომ, ყურადღების მიღებისადმი ბუნებრივი სწრაფვა საფუძვლად უდევს სწორედ ამის საწინააღმდეგო მოვლენას, როგორც „სასჯელს“ ანუ – უყურადღებობას, რომელიც მოგვიანებით ტრანსფორმირდება ისეთ სოციალურ ფენომენებში, რომელთაც საზოგადოება ასოციალური ქცევის მქონე ინდივიდის წინააღმდეგ მიმართავს – იზოლაცია, გაძევება, მოკვება, ბოიკოტი, ასევე, დაცინვა და ა.შ. ყველა ეს ღონისძიება ცნობილია კულტურათა უმეტესობისათვის და ნათლად გვიჩვენებს, თუ როგორ ტრანსფორმირდა ადამიანის ბიოლოგიური კანონი, ყურადღების ძიება, კაცობრიობისთვის ასე ნაცნობ და საყოველთაოდ გავრცელებულ სოციალურ ინსტიტუტში – იგნორში.

ბამ დიდი ხანია, სოციალური თვალსაზრისით, დაძლია ობიექტური შერაცხვის ეტაპი, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ იგი, ბიოლოგიური თვალსაზრისით, სადმე იყოს გამქრალი.¹ სინამდვილეში, ადამიანის ბიოლოგიური საწყისი სრულიად ბუნებრივად რეაგირებს ამ შემთხვევებში, ხოლო იმის გაცნობიერება, რომ უსულო საგნები და ცხოველები პასუხისმგებლობის მატარებელი ვერ იქნებიან, სოციალური ფენომენია და საზოგადოების საერთო-კულტურული მონაპოვარი – ინდივიდი ყოველთვის მზა სოციალურ გარემოში იბადება და ვითარდება, სადაც აღზრდის და სოციალიზაციის პროცესის კავალდაკვალ იმ კონკრეტული ეპოქისთვის დამახასიათებელ მსოფლმხედველობრივ საწყისებს შეითვისებს, რა განვითარების დონესაც მისმა სოციუმმა მისი პიროვნებად ჩამოყალიბების მომენტისთვის უკვე მიაღწია.

მართალია, წონასწორობის პრინციპი, პირველ რიგში, შურისძიების განუსაზღვრელ წყურვილში ვლინდება, მაგრამ სოციალური ფაქტორი (სხვა ადამიანების არსებობა და ძალთა ბალანსი), საზოგადოების განვითარების კვლადაკვალ, მას ზღუდავს და ტალიონის პრინციპად გარდაქმნის.² ტალიონი პრიმიტიული, მაგრამ, იმავდროულად, შურისძიების ბიოლოგიურ წყურვილთან შედარებით, გაცილებით პროგრესული სოციალური მოვლენაა. იგი შურისძიების ჩარჩოებში, საზღვრებში მოქცევის მცდელობაა, პირველი სამართლიანობის პრინციპია, რომელსაც კაცობრიობამ მიაგნო – რომ შურისძიებას უნდა ჰქონდეს გარკვეული ფარგლები, კერძოდ: იგი უნდა იყოს ზიანის ექვივალენტური („თვალი თვალისა წილ, კბილი კბილისა წილ, სისხლი სისხლისა წილ, სიცოცხლე სიცოცხლისა წილ“³). ტალიონი, ფაქტიურად, ასე ჟღერს: „დაუშავე სხვას ზუსტად ის, რაც მან დაგიშავა – და არა უმეტეს!“

ტალიონის პრინციპს, თავის მხრივ, ეფუძნება საყოველთაოდ ცნობილი მორალური კანონი – „ნუ დაუშავებ სხვას იმას, რაც შენ არ გინდა რომ დაგიშავონ“⁴ (ეს უკანასკნელი შეიძლება პასიურად, უმოქმედობით შესრულდეს), საიდანაც მისი კიდევ უფრო დახვეწილი ვარიანტი მიიღება, რომელიც უფრო მაღალ საზოგადოებრივ მორალს უდევს საფუძვლად – „მოექცი სხვას ისე, როგორც შენ გინდა რომ მოგექცნენ“⁵ (ეს უკვე ინდივიდის მხრიდან პროაქტიურ მოქმედებას გულისხმობს და მისი შესრულებისთვის სხვისი დაზიანების იმპულსისგან პასიური თავშეკავება საკმარისი აღარაა). ანალოგიურია „მამაო ჩვენოს“ პრინციპი, რომელშიც მესამე სუბიექტი შემოდის – მლოცველი ღმერთს სთხოვს, ისე მოექცეს მას, როგორც იგი მოექცევა მოყვასს.⁶

¹ შენიშვნა: ბავშვს, ხშირ შემთხვევაში, შეუძლია, გულწრფელად გაბრაზდეს უსულო საგნების მიერ მისთვის მიყენებულ ზიანზე და, ასევე, შესაძლებელია აღელვებული მცირეწლოვანი ბავშვის დამშვიდება უსულო ნივთის სამაგალითო „დასჯით“. ხოლო რაც შეეხება ზრდასრულ ადამიანს, ძნელი წარმოსადგენია, რომ ვინმეს ცხოვრებაში ერთხელ მაინც არ გამოეცადოს შემთხვევა, როდესაც იგი უნებურად მიეჭახა რაიმე მყარ საგანს (მაგალითად, შუბლით – გამოღებულ კარადის კარებს, ან ფეხის თითით – მაგიდის სადგამს) და ამ დროს ან იმპულსურად ვერბალური აგრესია არ გამოხატა, ან უსიტყვოდ მაინც არ გაბრაზდა ტკივილის გამომწვევ ობიექტზე. ანალოგიური შემთხვევაა, თუკი ადამიანს შინაური ცხოველი, მაგალითად ძაღლი, უკებენს. ძნელი წარმოსადგენია, ასეთ დროს იგი ძაღლის მიმართ აგრესიული არ გახდეს და მომენტალურად არ გაუჩნდეს ცხოველის ფიზიკური განადგურების სურვილი. ადამიანს ნამდვილად გაუჭირდება, თავი დაიმშვიდოს იმ აზრით, რომ ძაღლი სამართლის სუბიექტი არ არის, დელიქტუნარიანობა არ გააჩნია და მის მიმართ გაბრაზება ყოველგვარ გონივრულ აზრსაა მოკლებული. იხ. ციტირება: *Фрэнклер Д. Д., Фольклор в Ветхом Завете, (пер.) Вольпин Д., Макарова Н. Г. (ред.), издательство АСТ, Москва, 2003, 572-573.*

² ამ ტრანსფორმაციას ზუსტად აღწერს თ. ჰობსი თავის კონცეფციაში კაცთა მოდგმის ბუნებითი მდგომარეობისა და პირველი და მეორე ბუნებითი კანონების შესახებ. იხ. ციტირება: *ჰობსი თ., ლევიათანი, (თახვმ.) ნოდია გ., კოპალიანი ნ. (ხედ.), შესავალი თანამედროვე აზროვნებაში, ილია ჭავჭავაძის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, წიგნი 1, თბილისი, 2006, 254-259.*

³ იხ.: *გამოსვლათა 21:23-24, ლევიტელთა 24:19-20, მეორე რჯული 19:21; შდხ.: ხამურაბის კანონები, (თახვმ.) კიკნაძე ზ., გვახაჩია ვ. (ხედ.), მეცნიერება, თბილისი, 1988, 10, 38, 39, 41, 43.*

⁴ იხ. ციტირება: *ჰობსი თ., ლევიათანი, (თახვმ.) ნოდია გ., კოპალიანი ნ. (ხედ.), შესავალი თანამედროვე აზროვნებაში, ილია ჭავჭავაძის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, წიგნი 1, თბილისი, 2006, 258.*

⁵ იხ.: მათე 7:12, ლუკა 6:31; ასევე, მათე 22:39, მარკოზი 12:31.

⁶ იხ.: მათე 6:12, 6:14; ლუკა 11:4, მარკოზი 11:25-26.

ასე რომ, სრულიად კანონზომიერია, თუ რატომ უჭირავს თემიდას ერთ ხელში სასწორი და მეორეში – მახვილი.¹ მართლმსაჯულების ერთ-ერთი მთავარი ფუნქციაა დარღვეული წონასწორობის აღდგენა, სამაგიეროს მიზლვა, გათანაბრება, გაქვითვა, რაც, ფაქტიურად, საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 39-ე მუხლშიცაა დეკლარირებული,² თუმცა, ამაზე ჯერ კიდევ არისტოტელე საუბრობს თავის „ეთიკებში“, კერძოდ:

მოსამართლე უნდა ცდილობდეს, გამოასწოროს და აღადგინოს დარღვეული თანასწორობა. ვინც ბოროტება განიცადა, ის წაგებულია, ზარალშია, ამიტომ საჭიროა, რომ მისი მდგომარეობა გაუთანაბრდეს დანაშაულის ჩამდენის მდგომარეობას, რომელიც მოგებაშია, სარგებელშია. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ საჭიროა დამნაშავემ ზღოს, ე.ი. მოსამართლემ მას მიღებული სარგებელი უნდა აართვას. არისტოტელეს აზრით, სამართლიანი თანასწორობა – „დიდსა“ და „მცირეს“ შორის შუალედია, ხოლო მოგება და წაგება ესაა, შესაბამისად, „დიდი“ და „მცირე“, ე.ი. მეტი სიკეთე და ნაკლები ბოროტება – „მოგებაა“, ხოლო პირიქით (ნაკლები სიკეთე და მეტი ბოროტება) – „წაგება“. სწორედ ამიტომ მოსამართლე არის მხარეთა შორის ამ დარღვეული წონასწორობის აღმდგენი, მან უნდა გამოასწოროს და წაგებასა და მოგებას შორის განსაზღვროს შუალედი, ანუ რაღაც ტოლობა უნდა დამყარდეს საქმის ვითარებებს შორის სამართალდარღვევამდე და სამართალდარღვევის მერე. მოსამართლე მხარეთა შუაში მდგომია, შუამავალია. ამიტომაც სამართალი იწოდება „სწორად“ (მართად), წაგებასა და მოგებას შორის ბალანსის დამყარებად. მოსამართლე ცდილობს, ეს უსამართლო უთანასწორობა როგორმე გაასწოროს, რადგან, როდესაც ერთს დაართყეს, ხოლო მეორემ უთავაზა, ან რაწამსაც ამან მოკლა და ის მკვდარია, მოქმედება და გადატანილი არასწორადაა განანილებული.³

წონასწორობის აღდგენის სურვილითაა ნაკარნახევი ის ფენომენიც, რომელსაც არაერთი იურისტი საკუთარ პრაქტიკაში გაიხსენებს: ხშირად, დაზარალებული მზად არის, სასამართლოში იბრძოდოს და, ეკონომიკური თვალსაზრისით, სრულიად წამგებიანი მრავალწლიანი დავა აწარმოოს, ოღონდ თავისი სიმართლე გაიტანოს და ფსიქოლოგიური კომფორტის მდგომარეობას მიაღწიოს.⁴

წონასწორობის პრინციპის საბოლოო გამოვლინება კი სისხლის სამართლის კომპენსატორული ხასიათი და მედიაციის ინსტიტუტია. აღნიშნულთან დაკავშირებით სწორად შენიშნავს ჰ. ბერმანი – ისევე როგორც არადასავლურ კულტურებში, ევროპის ხალხთა სამართალი VI-X საუკუნეებში არ წარმოადგენდა ზემოდან თავსმოხვეულ წესთა ერთობლიობას, არამედ უფრო მეტად კოლექტიური ცნობიერების განუყოფელი ნაწილი იყო. თავად ხალხი ქმნიდა სამართალს და სასამართლოს თავის კრებებზე. გვაროვნული, სენიორიის, ტერიტორიული თემის კავშირები იყო კიდევ კანონი და თუ ვინმე ამ კავშირს შეურაცხყოფდა, პირველი იმპულსი იყო სამაგიეროს მიზლის სურვილი, მაგრამ შურისძიებას უკან უნდა დაეხია – და როგორც წესი, უკან იხევდა კიდევ კომპენსაციის ოდენობის შესახებ მოლაპარაკებების წინაშე, რასაც მოსდევდა შერიგება. სასამართლოს გადაწყვეტილება, ხშირად, მორიგების აქტი იყო. ამ გზით დარღვეული მშვიდობა საბოლოოდ დიპლომატიის საშუალებით აღდგებოდა. სამართლის, უფლებისა და ბრალეულობის საკითხებზე მალლა იდგა მოშულლართა მორიგების საკითხი. იგივე შეიძლება ითქვას ბევრი ე.წ. პრიმიტიული თემის შესახებაც, რომლებიც ახლაც

¹ იხ. ციციხება: იეჰინგი *h.*, ბრძოლა უფლებისათვის, (თახგმ.) ბაქჩაძე ი., ნანობაშვილი ზ., ზოიძე ბ. (ხედ.), გამომცემლობა ბონა კაუზა, თბილისი, 2008, 31.

² იხ. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი 22/07/1999, მუხლი 39.

³ იხ. ციციხება: ახისგოგედე, ნიკომაქეს ეთიკა, წიგნი 5, თავი 4, (თახგმ.) კუკავა თ., გოხეგზიანი *h.* (ხედ.), სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2003, 112-113; ასევე: ახისგოგედე, დიდი ეთიკა, წიგნი 1, თავი 33, (თახგმ.) კუკავა თ. (ხედ.), თბილისი, 1994, 37-38; ასევე: ახისგოგედე, ევდემოსის ეთიკა, წიგნი 4, თავი 7, (თახგმ.) შანიძე ნ. (ხედ.), თბილისი, 2016, 105-109.

⁴ იხ. ციციხება: იეჰინგი *h.*, ბრძოლა უფლებისათვის, (თახგმ.) ბაქჩაძე ი., ნანობაშვილი ზ., ზოიძე ბ. (ხედ.), გამომცემლობა ბონა კაუზა, თბილისი, 2008, 44.

არსებობს აფრიკის, აზიისა და სამხრეთ ამერიკის რიგ ადგილებში. იგივე ითქმის ბევრი ცივილიზაციის შესახებ წარსულშიც და აწმყოშიც.¹

ამ მხრივ სვანური ჩვეულებითი სამართალი გამონაკლისს წამდვილად არ წარმოადგენს, მეტიც, იგი მთლიანად წონასწორობის პრინციპზეა დაფუძნებული.

4. წონასწორობის პრინციპის მოქმედება სვანურ მედიაციაში

სვანური მასალები წონასწორობის პრინციპის საუკეთესო დემონსტრირებაა. თუკი თანმიმდევრულად მივყვებით და ზოგადიდან კერძოსკენ გადავინაცვლებთ, თვალსაჩინო გახდება, რომ სვანური ადათობრივი სამართალი თითქმის ყოველ დეტალში წონასწორობის პრინციპს ეყრდნობა.

პირველ რიგში, სამართალი, როგორც სოციალური მოვლენა, უკვე თავისთავად წონასწორობის კანონის უპირველესი გამოვლინებაა და ამ მხრივ სვანური ჩვეულებითი სამართალი გამონაკლისი ვერ იქნება – თუკი სოციალურ ურთიერთობაში ერთი მხარე აბსოლუტური ძალაუფლების მქონეა (ასე ვთქვათ, „ღმერთია“), მას და მეორე მხარეს შორის არანაირი წონასწორობა არ იარსებებს („ძალა მოვიდა და სამართალი ბანზე ააგდო“ – ამბობს ქართული ანდაზა). თუ ასეთ დროს წონასწორობა მაინც დამყარდა, ეს მხოლოდ დომინანტის სურვილით მოხდება, რომელიც ნებისმიერ წამს შეიძლება შეიცვალოს, ანუ სამართლის არსებობა თავისთავად უკვე ძალთა ბალანსის არსებობას გულისხმობს – სამართალი სახეზეა მხოლოდ მაშინ, როდესაც ორივე მხარე ერთმანეთზე გარკვეულ ზემოქმედებას ახდენს.

წონასწორობის პრინციპის მეორე გამოვლინება თვითონ მედიაციის ინსტიტუტია. ისიც მხოლოდ ძალთა ბალანსის შემთხვევაშია შესაძლებელი. ეს კარგად ჩანს სვანურ რეალობაშიც: მედიაციის საკითხი მხოლოდ მაშინ წამოიჭრება, როდესაც კონფლიქტის ორი მონაწილე მხარიდან ვერცერთი ვერ ახერხებს მეორე სრულიად გაანადგუროს ან საცხოვრებელი არეალიდან გადახვეწა აიძულოს. მედიაცია აქტუალური ხდება, თუკი ორივენი მეტ-ნაკლებად თანაბარი ძალის მქონენი არიან და ერთსა და იმავე ტერიტორიაზე ცხოვრებას განაგრძობენ. მხოლოდ ასეთ შემთხვევაშია შესაძლებელი მათ შორის სამართლებრივი კავშირი დამყარდეს და საჭირო გახდეს შერიგება (სამომავლო მშვიდობიანი თანაცხოვრების უზრუნველყოფა).²

წონასწორობის პრინციპის შემდეგი ნათელი გამოხატულებაა მესამე დამაბალანსებელი ძალის ჩარევის და მოდავე მხარეთა შერიგებაზე იძულების ფენომენი: ეთნოგრაფიულ მასალებში კარგად ჩანს, რომ მესამე ძალის ფუნქციას, ხშირად, თემი ასრულებდა. სწორედ თემი, მახვშის ინიციატივით, შეიძლება ითქვას, „ცივ წყალს გადაასხამდა“ ხოლმე კონფლიქტის მონაწილეებს და ულტიმატუმს უყენებდა, რომ ან შერიგდებოდნენ და აღადგენდნენ ურთიერთ-წონასწორობას და ამით, იმავდროულად, თემის დარღვეულ წონასწორობასაც (რადგან საზოგადოება წუხდება მოდავე მხარეებს შორის წარმოებული დაუმთავრებელი შუღლით), ან თემი მკაცრ ღონისძიებებს მიმართავდა უკვე ორივე მათგანის წინააღმდეგ.³ დღეისთვის ეს ინსტიტუტი დავინწყებას ეძლევა.¹

¹ იხ. ციტირება: Берман Г.Дж., Западная Традиция Права: Эпоха Формирования, 2-е издание, (перев.) Никонова Н.Р., Журко Е.А. (ред.), издательство Московского Университета, Москва, 1998, 86.

² იხ. ციტირება: ონიანი ს., დავითაშვილი გ., ჩვეულებითი სამართლის მოქმედება თანამედროვე ბალსზემო სვანეთში, 2015 წლის 20-30 ივნისის საველე-ეთნოგრაფიული ექსპედიციის სამეცნიერო-მოხსენებითი ანგარიში, ბოსტოლანაშვილი გ. (ხედ.), გამომცემლობა მერიდიანი, თბილისი, 2016, 5.

³ იხ. ციტირება: ნიჟაჩაძე ბ., ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, ტ. 1, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1962, 93.

შენიშვნა: სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნის არსებობის შემთხვევაში, ანალოგიურ ფუნქციას ასრულებს საჯარო ხელისუფლება, რომელიც სამართლის ერთგვარ მონოპოლიზაციას ახდენს და კონფლიქტის მონაწილეებს აიძულებს, რომ არ დაიწყონ ან შეწყვიტონ უკვე დაწყებული კონფლიქტი (რომელშიც ვერ

შემდეგია სისხლის სამართლის ქართული სახელწოდების იდენტური შინაარსი სვანურ ტერმინოლოგიაში: ქართულ ენაში სისხლის სამართალს, ეტიმოლოგიური თვალსაზრისით, იგივე „სისხლის ფასი“ (ე.ი. სასჯელის) სამართალი, ანუ დაზარალებულისთვის მიყენებული ზიანის, ე.ი. დანაშაულისთვის („დაშავებისთვის“) გადასახდელი კომპენსაციის სამართალი ეწოდება. ანალოგიურ მიდგომას ვხვდებით სვანურ ენაშიც. სასისხლო საქმეს „ლიწურიელ“ („სისხლის აღება“) ჰქვია, სადაც სიტყვის ძირი („წორ“) – სისხლის ფასს, ურვადს, გადასახადს, საზღაურს აღნიშნავს.² ანუ აქაც „კომპენსაციის“ სამართალის იდეაა გატარებული, რასაც კიდევ ერთხელ მივყავართ წონასწორობის პრინციპთან.³ საყურადღებოა, რომ თანამედროვე მედიაციაში დამკვიდრებული იდენტური ტერმინი – „აღდგენითი მართლმსაჯულებაც“, ზედმინწევით ზუსტად ასახავს ზემომითითებულ იდეას.⁴

მომდევნო გამოვლინებაც მსგავსი შინაარსისაა: სვანი მედიატორები, ხშირად, დაზარალებულ (ანუ ზარალში მყოფ) მხარეს – „წაგებულად“, ხოლო დამნაშავე მხარეს – „მოგებულად“ მოიხსენიებენ,⁵ ე.ი. ერთს დანაკლისში მყოფ, მეორეს – დანაკლისში არ-მყოფ მხარედ. აქ შეუძლებელია, არ გაგვახსენდეს არისტოტელესეული მიდგომა.

სვანი მორვეებისთვის ცნობილია სხვა კანონზომიერებაც – თუკი მხოლოდ ერთი მხრიდან არის მოკლული, მხარეთა შერიგება, როგორც წესი, უფრო რთულია, ვიდრე როდესაც ურთიერთ-მკვლევლობას აქვს ადგილი.⁶ ასეთ დროს წონასწორობის აღდგენის სურვილი დიდწილად უკვე დაკმაყოფილებულია, ხოლო როცა მხოლოდ ერთი მხარეა დაზარალებული, მის ფსიქიკაში წონასწორობის აღდგენის სურვილი მძლავრობს და ახალი წონასწორობის მიმართ შეგუება დღის წესრიგში მხოლოდ სხვა მოტივაციურ ფაქტორებთან ერთობლიობაში თუ გახდება აქტუალური.

აქ შეიძლება პარალელის გავლება „გაბრის“ („ჩარონინების“) ინსტიტუტთან, რომელსაც ძველი ქართული სამართლის ძეგლები და აღმოსავლეთ საქართველოს მთიელთა ადათობრივი სამართალი იცნობს და რაც ურთიერთ-მიყენებული ზიანის არითმეტიკულ დაანგარიშებას, მეტსა და ნაკლებს შორის გაქვითვას და ნაშთის შესაბამისი მხარისთვის გადასახდე-

---

კიდევ შეიძლება გარკვეული არაა კონფლიქტის შედეგი – ერთის მიერ მეორის სრული განადგურება, ორივეს მიერ სრული ურთიერთ-განადგურება, ურთიერთ-დაზიანება თუ რომელიმეს მიერ მეორის საცხოვრებელი არეალიდან გაძევება, თავად ერევა დავაში და, საჯარო ინტერესზე მითითებით, აღკვეთს დაპირისპირებას, რითაც მხარეებს აიძულებს, დაამყარონ ბალანსი. სწორედ ასე წარმოიქმნება სასჯელის საჯარო ელემენტი, რომელსაც, ზოგ შემთხვევაში, საერთოდ არ აინტერესებს, დარღვეულია თუ არა კერძო ინტერესი. ეს განსაკუთრებით გამოკვეთილად თანამედროვე ცივილიზებული სახელმწიფოების კანონმდებლობებში ჩანს, მაგალითად, საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 140-ე მუხლი ამის კარგი ილუსტრირებაა.

¹ იხ. ციტირება: *ონიანი ს., დავითაშვილი გ., ჩვეულებითი სამართლის მოქმედება თანამედროვე ბალსზემო სვანეთში*, 2015 წლის 20-30 ივნისის საველე-ეთნოგრაფიული ექსპედიციის სამეცნიერო-მოხსენებითი ანგარიში, *ბოსტოლანაშვილი დ. (ხედ.)*, გამომცემლობა მერიდიანი, თბილისი, 2016, 151-152.

² იხ. ციტირება: *ონიანი გ., ქართველთა უძველესი სარწმუნოების ისტორიიდან, მურყვამობა-კვირიაობა სვანეთში, ქართული ეთნოგრაფიული მემკვიდრეობა IV, გუჯეჯიანი ხ. (ხედ.)*, საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, თბილისი, 2020, 213.

³ შენიშვნა: საფიქრებელია, რომ სვანური სიტყვა „წორ“ – ქართულ „წონა-სწორობას“ ენათესავება. შდრ.: გასწორება (გაუსწორდა, ე.ი. სამაგიერო გადაუხადა, პასუხი აგებინა, გაუთანაბრდა). მსგავსი გამოთქმაა: „ტოლი და სწორი“ (თანასწორი, თანატოლი), თანაბარი, ე.ი. მოსწორებული, ერთი სიმაღლის (საბა: „წრფელი“ არს უზაკველი საქმე, ყოველივე საქმე მართალი; და სწორე – სადა არა იყოს ბორცვები, ჳევნები, არამედ სწორე იყოს). არ არის გამორიცხული, ამავე ასოციაციურ ველს განეკუთვნებოდეს „წონა“ (საბა: სასწორის შესწორებული, სასწორით შესწორება, გასწორება), ასევე მოწონება (საბა: „წონება“ – კეთილ მიჩნევა) და დაწუნება (საბა: „წუნება“ – თვალსა და გულში არ მოეწონოს; „წუნი“ – წუნების ნაწილი; დასაწუნი, საწუნო რამე).

⁴ შენიშვნა: „Restorative Justice“-თან დაკავშირებით დეტალურად იხ. *Howard Zehr with Ali Gohar, The Little Book of Restorative Justice*, USA, 2002, 62-65; ასევე, იხ.: არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების კოდექსი 12/06/2015, მუხლი 3.8, 8.2, 42.1, 44.

⁵ იხ. ციტირება: *ონიანი ს., დავითაშვილი გ., ჩვეულებითი სამართლის მოქმედება თანამედროვე ბალსზემო სვანეთში*, 2015 წლის 20-30 ივნისის საველე-ეთნოგრაფიული ექსპედიციის სამეცნიერო-მოხსენებითი ანგარიში, *ბოსტოლანაშვილი დ. (ხედ.)*, გამომცემლობა მერიდიანი, თბილისი, 2016, 154, 164, 168, 178, 247-249, 251, 253-254, 256-257.

⁶ იქვე, 313, 362.

ლად დაკისრებას გულისხმობს.¹ აღნიშნულს უნდა უკავშირდებოდეს გამოთქმა: „ბარი-ბარში“ ყოფნაც.

სვანურ სინამდვილეს ახასიათებს კიდევ ერთი კანონზომიერება – წონასწორობის აღდგენის (სამაგიეროს მიზლის) უპირატესობა ახალი წონასწორობის დამყარებასთან (შერიგებასთან) შედარებით. ეს კარგად ჩანს ერთგულების ფიცში, რომლის ტექსტში დაზარალებული საგანგებოდ და ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ განაჩენის ერთგული იქნება მანამდე, სანამ თავისი თვალთ არ ნახავს და თავისი ყურით არ გაიგონებს, თუ როგორ წამოაძახა დამნაშავემ (ან მისმა ოჯახის წევრმა), რომ კიდევ ისისხლა და კიდევ სისხლის ფასი გადაუხადა. ანუ, რადგან წონასწორობის აღდგენა (საპასუხო მკვლელობა) თავისი ღირებულებით უფრო მაღლა დგას, ვიდრე ახალ წონასწორობასთან შეგუება (კომპენსაციის მიღება), დაზარალებული ყველას აფრთხილებს, რომ შურისძიების წყურვილის დაოკების და კომპენსაციის მიღებაზე დათანხმების გამო სხვაზე ნაკლებად არავინ ჩათვალოს და მასზე მაღლა საკუთარი თავი არავინ დააყენოს, თორემ მას ხელ-ფეხი ეხსნება ვენდეტის მიმართულებით. საპასუხოდ, დამნაშავე მხარეც, ხშირად, ფიცის ქვეშ ამბობს, რომ დაზარალებულის ადგილზე თვითონაც შეურიგდებოდა ამ პირობებით და იგი არ მიაჩნია დამცირებულად.²

აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ამჟამად საქმეთა უმრავლესობაში (ზოგიერთი კატეგორიის საქმეზე კი – ძველადაც), დაზარალებული მხარე, შერიგების წინაპირობად საკმარისად თვლის, თუკი დამნაშავე მხარე დაიფიცებს, რომ მის ადგილზე თვითონაც შეურიგდებოდა. ეს იგივე „მის ადგილზე დგომის“ პრინციპია („ლაგნაჟი ლიგნე“ – „შენ რომ ჩემს ადგილას ყოფილიყავი, როგორ მოიქცეოდინ), რომელსაც სვანურ ადათში საკმაოდ ფართო გამოყენება აქვს.³

ზემოთ ნათქვამს ეხმიანება შემდეგი წესიც – მედიატორთა ფიცში ხშირად საგანგებოდ აღნიშნულია, რომ არ დაამდაბლებენ და არ აამაღლებენ არცერთ მხარეს და მიიჩნევენ მათ ერთმანეთის ტოლად, და ასევე, – რაც განსაკუთრებით საყურადღებოა – მედიატორი ფიცის ქვეშ აცხადებს, რომ მხარის ადგილზე თვითონ რომ ყოფილიყო, ამ განაჩენს თავადაც დასჯერდებოდა.⁴

მსგავსი ბუნებისაა მედიატორთა ფიცის ტექსტის ის მონაკვეთი, რომლითაც ორივე მხარეს პირობას აძლევენ, რომ მათ ადგილას დააყენებენ საკუთარ თავს და ისე განსჯიან დავას.⁵ აქ, ერთი შეხედვით, განუხორციელებელი პირობის მიცემა ხდება, ვინაიდან მორავი ასეთ დაპირებას აძლევს არა ერთ, არამედ – ორივე მხარეს, რომლებიც ინტერესთა კონფლიქტში იმყოფებიან, მაგრამ, სინამდვილეში, სწორედ აქ ჩანს, რომ მედიატორი ერთდროულად ეკუთვნის ორივე მხარეს და ცალ-ცალკე – არცერთ მათგანს. თუკი დაპირისპირებულ მხარეებს, პირობითად, ორი სხვადასხვა ქვეყნის მოქალაქეებად წარმოვიდგინოთ, მედიატორი ამ ქვეყნების „ორმაგი მოქალაქეა“, განსხვავებით მოსამართლისგან (როგორც მართლმსაჯულების აღმასრულებელი სუბიექტისაგან), რომელიც მესამე ნეიტრალური ქვეყნის მოქალაქეს შეიძლება შევადაროთ (ცხადია, მოსამართლესაც აქვს სასამართლო მედიაციის

¹ იხ. ციტირება: დავითაშვილი გ., დანაშაული და სასჯელი ქართულ ჩვეულებით სამართალში, მე-2 გამოცემა, გამომცემლობა იურისტების სამყარო, თბილისი, 2022, 176-177.

² იხ. ციტირება: დავითაშვილი გ., სამედიატორო სასამართლო სვანეთში, ზოიძე ბ. (ხედ.), თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2002, 53-58, 78-80.

³ იხ. ციტირება: ონიანი ს., დავითაშვილი გ., ჩვეულებითი სამართლის მოქმედება თანამედროვე ბალსზემო სვანეთში, 2015 წლის 20-30 ივნისის საველე-ეთნოგრაფიული ექსპედიციის სამეცნიერო-მოსხენებითი ანგარიში, ბოსტოლანაშვილი დ. (ხედ.), გამომცემლობა მერიდიანი, თბილისი, 2016, 155, 157, 191, 289, 310, 323-324, 357.

⁴ იხ. ციტირება: დავითაშვილი გ., სამედიატორო სასამართლო სვანეთში, ზოიძე ბ. (ხედ.), თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2002, 41, 44, 57, 73, 75. ასევე, იხ. ონიანი ს., დავითაშვილი გ., ჩვეულებითი სამართლის მოქმედება თანამედროვე ბალსზემო სვანეთში, 2015 წლის 20-30 ივნისის საველე-ეთნოგრაფიული ექსპედიციის სამეცნიერო-მოსხენებითი ანგარიში, ბოსტოლანაშვილი დ. (ხედ.), გამომცემლობა მერიდიანი, თბილისი, 2016, 24.

⁵ იხ. ციტირება: დავითაშვილი გ., სამედიატორო სასამართლო სვანეთში, ზოიძე ბ. (ხედ.), სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2002, 45, 49.

აღსრულების ფუნქცია).¹ აქ შეიძლება პარალელის გავლება საქმის „სასწორში“ განხილვის ხევსურულ წესთან.²

წონასწორობის კანონის საინტერესო გამოვლინებაა ისიც, რომ დარღვეული წონასწორობა შედარებით მარტივად აღდგება მსუბუქ საქმეებზე. მაგალითად, ჭრილობის საფასურის მიღების გარდა, დაზარალებული, შესაძლოა, დამნაშავის სახლშიც კი მოეთავსებინათ სამკურნალოდ.³ მაგრამ მკვლელობის შემთხვევაში საკითხი განსხვავებულად დგას: წონასწორობის აღდგენის ბიოლოგიური ლოგიკა აქ უკვე მკვლელის მოკვლას გულისხმობს და ამ სურვილის სხვაგვარი განონასწორება გაცილებით მეტ ძალისხმევასთანაა დაკავშირებული.

წონასწორობის კანონის შემდეგი გამოხატულებაა დანაშაულის სიმძიმის მიხედვით მედიატორთა რაოდენობის პროპორციული ზრდის პრინციპი. ზოგადად, მოსამართლეთა რიცხვი შეიძლება 2-დან 24-მდე იყოს, რაც ბევრ სხვადასხვა ფაქტორზეა დამოკიდებული, მაგრამ განმსაზღვრელი მაინც საქმის სირთულეა, ანუ მორავთა გაზრდილი რიცხვი, ერთგვარად, დანაშაულის სიმძიმეს აწონასწორებს (უფრო დიდ საქმეზე, როგორც წესი, მეტი მედიატორი აირჩევა).⁴

კიდევ ერთი გამოვლინებაა მხარეთა მიერ თანაბარი რაოდენობის მედიატორთა არჩევის კლასიკური პრინციპი. თუმცა, აღნიშნული წესიდან ზოგჯერ არის გამონაკლისებიც, მაგრამ ასეთ შემთხვევებში წონასწორდება დამნაშავის დიდი ინტერესი – მას იმდენად უნდა, რომ დაზარალებული, საპასუხო მკვლელობის ნაცვლად, ახალი წონასწორობის დამყარებაზე (შერიგებაზე) დაითანხმოს, რომ მზადაა, უფრო მეტი რაოდენობის მორავების (ან, უკიდურეს შემთხვევაში, ყველა მორავის) არჩევის უფლება დაზარალებულს გადაულოცოს.⁵

მედიატორთა თათბირის პროცესშიც წონასწორობის პრინციპი იკვეთება: საუბარს ყოველთვის უფროსი მედიატორი იწყებს ხოლმე, რომელიც სიტყვას აძლევს ასაკით მის შემდგომს და ასე უფროს-უმცროსობით ყველას, ბოლოს კი – ყველაზე უმცროსს (რათა მან მოისმინოს უფრო გამოცდილი მორავების ნააზრევი და საკუთარი პოზიცია დახვეწოს), მაგრამ ამის საწინააღმდეგო წესიც გამოიყენება – უფროსი მორავი პირველ სიტყვას ყველაზე ახალბედა და ახალგაზრდა მორავს აძლევს (რათა იგი ავტორიტეტული აზრის გავლენის ქვეშ არ მოექცეს და თამამად დააფიქსიროს თავისი შეხედულება), მერე კი უფროსები გამოთქვამენ თავიანთ აზრს.⁶ ამ ორი პოლარულად განსხვავებული წესის ერთდროული არსებობა ერთ სამართლებრივ სივრცეში, თავისთავად, წონასწორობის პრინციპის გამოძახილია.

შემდეგი გამოხატულებაა შეურაცხადის მიერ ჩადენილი მკვლელობის შემთხვევაში მისი ოჯახის შერაცხად ნევრზე შურისძიების მიქცევის წესი, რისი ერთ-ერთი მიზეზი – იმის გარდა, რომ შეურაცხადი პასუხს არ აგებს – კიდევ ის არის, რომ დაზარალებულის ოჯახს გარდაცვლილი შერაცხადი პირის სანაცვლოდ არ სურს შეურაცხადის მოკვლა, რადგან ეს სამაგიეროს მიზღვის პრინციპის წონასწორობით ელემენტს დაარღვევს.⁷

¹ იხ. ციციხეა: ონიანი ს., ტერმინ „ბჭის“ მნიშვნელობისათვის ძველ ქართულ სამართალში, სამართლის ჟურნალი, თსუ იურიდიული ფაკულტეტი, ბუხედი ი. (ხედ.), უნივერსიტეტის გამომცემლობა, N2, 2013, 23.

² იხ. ციციხეა: დავითაშვილი გ., სამედიატორო სასამართლო ანუ „რჯული“ ხევსურეთში, მეცხეველი ვ. (ხედ.), თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2001, 46-48.

³ იხ. ციციხეა: ონიანი ს., დავითაშვილი გ., ჩვეულებითი სამართლის მოქმედება თანამედროვე ბალსზემო სვანეთში, 2015 წლის 20-30 ივნისის საველე-ეთნოგრაფიული ექსპედიციის სამეცნიერო-მოსხენებითი ანგარიში, ბოსტოლანაშვილი დ. (ხედ.), გამომცემლობა მერიდიანი, თბილისი, 2016, 256.

⁴ იქვე, 19.

⁵ იქვე, 19-20.

შენიშვნა: აქ ისიც გასათვალისწინებელია, რომ მორავი ფიცს დებს და მის პირუთვნელობაში სვანურ საზოგადოებაში ეჭვი არავის შეაქვს, ამიტომ, სულ ერთია, ვის მიერ იქნება შერჩეული მორავები, მაგრამ, ამის მიუხედავად, ადათის კლასიკური პრინციპი, ცხადია, მაინც მორავების თანაბარი რაოდენობით არჩევაა.

⁶ იხ. ციციხეა: წუღუკიანი ა., სვანური ბჭე-მედიატორული სასამართლო, ქართული ჩვეულებითი სჯული, ჟუჰნ. სახელმწიფო და სამართალი, N9, 1990, 67.

⁷ იხ. ციციხეა: ონიანი ს., ერთი კანონზომიერების შესახებ, სამართლისა და პოლიტიკური აზროვნების ისტორიის ნარკვევები, თ. ნერეთლის სახელმწიფოსა და სამართლის ინსტიტუტი, ფეხაძე გ. (ხედ.), წიგნი 4, გამომცემლობა მერიდიანი, თბილისი, 2019, 600.

სვანური წარმოდგენით, სახელმწიფოს მიერ დამნაშავის გასამართლება და ციხეში გაშვება წონასწორობის ავტომატურ აღდგენად არ აღიქმება. კონფლიქტის მონაწილეთა შორის ახალი წონასწორობის დასამყარებლად საჭიროა სამედიატორო პროცესის გამართვა. ციხიდან გამოსული დამნაშავე აუცილებლად უნდა შეურიგდეს დაზარალებულს, წინააღმდეგ შემთხვევაში, მოსალოდნელია ვენდეტა. ხოლო დამნაშავის ციხეში მოხვედრის ფაქტს მორვეები გადაწყვეტილების გამოტანისას გაითვალისწინებენ თუ არა – ეს საქმის კონკრეტულ გარემოებებზეა დამოკიდებული.¹

წონასწორობის პრინციპის შემდეგი გამოვლინებაა ის, რომ წარმატებული მედიაციის ბოლო აკორდი, შერიგების რიტუალი, უმეტეს შემთხვევებში, დანათესავებით (ნათელ-მირონობა, შვილება და ა.შ.) გვირგვინდება და უწინდელი მოსისხლე მხარეები სულიერი ნათესავები ხდებიან ანუ წონასწორობა აღდგება და ისინი ერთმანეთს აღარც კი უხსენებენ შუღლის ფაქტის ოდესღაც არსებობას.²

წონასწორობის პრინციპის გამოძახილია დაზარალებულის კერიასთან ხვეწნის რიტუალი, რომელიც დღეს უკვე, შუა-ცეცხლის გაუქმებასთან ერთად, წარსულს ჩაბარდა, მაგრამ დამნაშავის მხრიდან სინანულის გამოხატვის სხვა ფორმები კვლავ ცოცხალ ყოფაში დასტურდება (მაგალითად, მუხლზე დაჩოქილი პატიების თხოვნა).³

და ბოლოს, მორავის გასამრჯელოს საკითხიც წონასწორობის პრინციპის გამოვლინებაა – მედიატორობა ყოველთვის მაღალი მორალური ღირებულებებით ნაკარნახევი საქმიანობა იყო და, ცხადია, გასამრჯელოს გამო აღნიშნულ საქმიანობას არასდროს არცერთი მორავი არ ახორციელებდა. თანამედროვე მორვეები გასამრჯელოს საერთოდ არ იღებენ (რაც, რა თქმა უნდა, არ გამორიცხავს მაღლიერი მხარეების მიერ მათთვის რაიმეს ჩუქებას), მაგრამ ძველი სვანური სამართალი კონკრეტულად განსაზღვრავდა მედიატორთათვის მისართმევ ანაზღაურებას, რასაც თავისი ობიექტური მიზეზი ჰქონდა: სვანეთის მკაცრი და ხანგრძლივი ზამთარი, მთა-გორიანობა და ძნელად დასამუშავებელი მიწა ყოველი სამუშაოსათვის რამდენიმე კაცის თანამშრომლობას და მეურნეობის წარმოების მკაცრად დაცულ ვადებს მოითხოვდა, ამიტომ სამეურნეო პროცესისგან ოჯახის წევრის მოწყვეტა მძიმე დარტყმას აყენებდა მის კეთილდღეობას. ძველად მამაკაცის შრომაზე პირდაპირ იყო დამოკიდებული მისი ოჯახის ფიზიკური გადარჩენის საკითხი, სამედიატორო სასამართლო კი დიდ ყურადღებას და დროს ართმევდა მედიატორებს, შრომითი პროცესისგან აცდენდა მათ, ამიტომ წონასწორობის პრინციპით განპირობებული კომპენსატორული მექანიზმი ავტომატურად მოქმედებდა და ბუნებრივად ითვალისწინებდა მიყენებული ზიანის ანაზღაურებას. არავის უჩნდებოდა კითხვა, თუ რატომ იღებდა მორავი გასამრჯელოს – სინამდვილეში, ეს იყო განაცდური შრომა-დღეების ანაზღაურება, მაგრამ მას შემდეგ, რაც, ტექნიკური პროგრესის შედეგად, ცხოვრების პირობები გაუმჯობესდა და დიდ ოჯახებად ცხოვრების საჭიროებაც წარსულს ჩაბარდა, – მედიატორთა გასამრჯელოს საკითხმაც დაკარგა უწინდელი აქტუალობა.⁴

¹ იხ. ციტირება: ონიანი ს., დავითაშვილი გ., ჩვეულებითი სამართლის მოქმედება თანამედროვე ბალსზემო სვანეთში, 2015 წლის 20-30 ივნისის საველე-ეთნოგრაფიული ექსპედიციის სამეცნიერო-მოსხენებითი ანგარიში, ბოსგოლანაშვილი დ. (ხედ.), გამომცემლობა მერიდიანი, თბილისი, 2016, 13-14.

² იხ. ციტირება: წუღუკიანი ა., სვანური ბჭე-მედიატორული სასამართლო, ქართული ჩვეულებითი სჯული, ჟუჰნ. სახელმწიფო და სამართალი, N9, 1990, 69; ასევე, იხ. ჩახთოდანი მ., ქართველი ხალხის მატერიალური კულტურის ისტორიიდან, ჩიგიაა გ. (ხედ.), მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბილისი, 1961, 144-145.

³ იხ. ციტირება: ონიანი ს., დავითაშვილი გ., ჩვეულებითი სამართლის მოქმედება თანამედროვე ბალსზემო სვანეთში, 2015 წლის 20-30 ივნისის საველე-ეთნოგრაფიული ექსპედიციის სამეცნიერო-მოსხენებითი ანგარიში, ბოსგოლანაშვილი დ. (ხედ.), გამომცემლობა მერიდიანი, თბილისი, 2016, 34-36.

შენიშვნა: წონასწორობის პრინციპის კარგი ილუსტრირებაა ყოველდღიურ ცხოვრებაში მიღებული ზრდილობიანი მიმართვა („ბოდიში“, „უკაცრავად“, „გთხოვთ“, „თუ არ შეგანუხებთ“, „მაპატიეთ, რომ...“ და ა.შ.), რომელიც სხვა არაფერია, თუ არა წინასწარ (ან პოსტ ფაქტუმ) მიმართვის ადრესატისთვის დარღვეული წონასწორობის აღდგენა, ანუ მისი ნების საწინააღმდეგოდ ყურადღების მიპყრობის (ან მიყენებული მცირეოდენი უსიამოვნების) გამო ერთგვარი ნაცვალება.

⁴ იქვე, 21-22.

5. დასკვნა

წონასწორობის პრინციპი ადამიანის სიცოცხლის თანამდევ მიუძღვის პროცესი, ბიოლოგიური არსების ცხოველქმედების მთავარი მახასიათებელი და დარღვეული წონასწორობის შედეგად წარმოქმნილი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების მთავარი სტიმულია.

სწორედ ეს ბიოლოგიური კანონი, რომელიც სუნთქვაში, ნეირო-ჰუმორალურ რეგულაციაში, მეტაბოლიზმსა და ორგანიზმში მიმდინარე სხვა სასიცოცხლო პროცესებში ვლინდება, საფუძვლად უდევს ისეთ სოციალურ მოვლენებს, როგორცაა დარღვეული სოციალური წონასწორობის აღდგენის საშუალებები – მედიაცია და მართლმსაჯულება. წონასწორობის პრინციპი აჩენს შურისძიების ბუნებრივ წყურვილს, ხოლო ეს უკანასკნელი – ვენდეტას, რომელიც, თავის მხრივ, ტრანსფორმირდება შეზღუდული შურისძიების ანუ სამაგიეროს მიზღვის (იგივე, ტალიონის) პრინციპად და სისხლის სამართლის კომპენსატორულ ხასიათს წარმოქმნის.

ასე რომ, საბოლოო ჯამში, წონასწორობის პრინციპი სამართლისა და სამართლიანობის იდეის გაჩენის ერთ-ერთი უმთავრესი ბიოლოგიური საფუძველია.

სვანური ჩვეულებითი სამართალი კი წონასწორობის პრინციპის საუკეთესო დემონსტრირებაა – მის თითქმის ყოველ ელემენტში, განსაკუთრებით, მედიაციის ინსტიტუტში, ნათლად იკვეთება წონასწორობის პრინციპის თანმიმდევრული მოქმედება.

ბიბლიოგრაფია:

1. არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების კოდექსი 12/06/2015, მუხლი 3.8, 8.2, 42.1, 44.
2. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი 22/07/1999, მუხლი 39, 140.
3. *ახისტოტედე*, დიდი ეთიკა, წიგნი 1, თავი 33, (თახგმ.) კუკავა თ. (ხედ.), თბილისი, 1994, 37-38.
4. *ახისტოტედე*, ვედემოსის ეთიკა, წიგნი 4, თავი 7, (თახგმ.) შანიძე ნ. (ხედ.), თბილისი, 2016, 105-109.
5. *ახისტოტედე*, ნიკომაქეს ეთიკა, წიგნი 5, თავი 4, (თახგმ.) კუკავა თ., გოხეჯიანი ხ. (ხედ.), სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2003, 112-113.
6. *ახისტოტედე*, პოლიტიკა, ნაწილი 1, (თახგმ.) კუკავა თ. (ხედ.), პირველი სტამბა, თბილისი, 1995, 12, 74.
7. დავითაშვილი გ., დანაშაული და სასჯელი ქართულ ჩვეულებით სამართალში, *სუხგუდაძე ნ. (ხედ.)* მე-2 გამომცემა, გამომცემლობა იურისტების სამყარო, თბილისი, 2022, 176-177.
8. დავითაშვილი გ., სამედიატორო სასამართლო ანუ „რჯული“ ხევსურეთში, *მეგხევედი ვ. (ხედ.)*, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2001, 46-48.
9. დავითაშვილი გ., სამედიატორო სასამართლო სვანეთში, *ზოიძე ბ. (ხედ.)*, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2002, 41, 44, 45, 49, 53-58, 73, 75, 78-80.
10. *იეხინგი ხ.*, ბრძოლა უფლებისათვის, (თახგმ.) ბაქჩაძე ი., ნანობაშვილი ზ., ზოიძე ბ. (ხედ.), გამომცემლობა ბონა კაუზა, თბილისი, 2008, 31, 44.
11. *კიკნაძე დ.*, ადამიანის მოქმედების საკითხისთვის, *დუტიძე ბ. (ხედ.)*, გამომცემლობა საბჭოთა საქართველო, თბილისი, 1971, 16-18, 32-33, 35-36.
12. *კიკნაძე დ.*, დანაშაულებრივი ქცევის მოტივაციის სისტემური გაგებისათვის, ჟურნ. ალმანახი, ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია, N13, 2000, 123.
13. *კიკნაძე ზ.*, სამურაბის კანონები, (თახგმ.) *კიკნაძე ზ., გვახაჩია ვ. (ხედ.)*, მეცნიერება, თბილისი, 1988, 10, 38, 39, 41, 43.
14. ნადაჩეიშვილი გ., მორალი, როგორც ძველი ქართული სამართლის საფუძველი, ქართული ანდაზების მონაცემების მიხედვით, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე, სამართლის სერია, N1, 1998, 99-101
15. *ნიჟაჩაძე ბ.*, ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, ტ. 1, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1962, 93.
16. *ოხბედიანი სულხან-საბა*, ლექსიკონი ქართული, *აბუდაძე ი., მეგხევედი ედ., ქუხციკიძე ც. (ხედ.)*, გამომცემლობა მერანი, თბილისი, 1993, ტ. 2, 345, 384, 388.

17. *ონიანი ს.*, ერთი კანონზომიერების შესახებ, სამართლისა და პოლიტიკური აზროვნების ისტორიის ნარკვევები, თ. წერეთლის სახელმწიფოსა და სამართლის ინსტიტუტი, *ფეხაძე გ. (ხედ.)*, წიგნი 4, გამომცემლობა მერიდიანი, თბილისი, 2019, 600.
18. *ონიანი ს.*, ტერმინ „ბჭის“ მნიშვნელობისათვის ძველ ქართულ სამართალში, სამართლის ჟურნალი, თსუ იურიდიული ფაკულტეტი, *ბუხეჯი ი. (ხედ.)*, უნივერსიტეტის გამომცემლობა, N2, 2013, 23.
19. *ონიანი ს.*, *დავითაშვილი გ.*, ჩვეულებითი სამართლის მოქმედება თანამედროვე ბალსზემო სვანეთში, 2015 წლის 20-30 ივნისის სავლე-ეთნოგრაფიული ექსპედიციის სამეცნიერო-მოსხენებითი ანგარიში, *ბოსგო-ლანაშვილი დ. (ხედ.)*, გამომცემლობა მერიდიანი, თბილისი, 2016, 5, 13-14, 19-20, 21-22, 34-36, 151-152, 154, 155, 157, 164, 168, 178, 191, 247-249, 251, 253-254, 256-257, 289, 310, 313, 323-324, 357, 362.
20. *ონიანი ჯ.*, ქართველთა უძველესი სარწმუნოების ისტორიიდან, მურყვამობა-კვირიაობა სვანეთში, ქართული ეთნოგრაფიული მემკვიდრეობა IV, *გუჯეჯიანი ხ. (ხედ.)*, საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, თბილისი, 2020, 213.
21. *სუხგუდაძე ნ.*, რომის სამართლის ძეგლები, იუსტინიანეს დიგესტები, *(თახგმ.) სუხგუდაძე ნ., ზოიძე ბ. (ხედ.)*, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2012, 206, 377.
22. *ქსენოფონტი*, მოგონებები სოკრატეზე, სოკრატეს აპოლოგია, *(თახგმ.) უხუშაძე ა. (ხედ.)*, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1973, 133-136
23. *ჩაიხორდანი მ.*, ქართველი ხალხის მატერიალური კულტურის ისტორიიდან, *ჩიგაია გ. (ხედ.)*, მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბილისი, 1961, 144-145.
24. *წედუკიანი ა.*, სვანური ბჭე-მედიატორული სასამართლო, ქართული ჩვეულებითი სჯული, ჟურნ. სახელმწიფო და სამართალი, N9, 1990, 67, 69.
25. *ჰობსი თ.*, ლევიათანი, *(თახგმ.) ნოდია გ., კოპალიანი ნ. (ხედ.)*, შესავალი თანამედროვე აზროვნებაში, ილია ჭავჭავაძის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, წიგნი 1, თბილისი, 2006, 254-259.
26. *Бартошек М.*, Римское Право, Понятия, Термины, Определения, *Батаева Э. П., Берлина М. В., Кисилева Т. А. (редакторы)*, издательство Юридическая Литература, Москва, 1988, 414.
27. *Берман Г. Дж.*, Западная Традиция Права: Эпоха Формирования, 2-е издание, *(перев.) Никонова Н.Р., Журко Е.А. (ред.)*, издательство Московского Университета, Москва, 1998, 86.
28. *Жуков Д. А.*, Биология Поведения. Гуморальные Механизмы, *Гончукова О. (ред.)*, издательство Речь, СПб., 2007, 43.
29. *Фрэзер Д. Д.*, Фольклор в Ветхом Завете, *(пер.) Вольпин Д., Макарова Н. Г. (ред.)*, издательство АСТ, Москва, 2003, 572-573.
30. *Hovard Zehr with Ali Gohar*, The Little Book of Restorative Justice, USA, 2002, 62-65.